

Hitit Uygarlığı (Devam)

Siyasal ve ekonomik başlıklar altında izah edilebilecek nedenlerle Hititlerin izledikleri bu politikalar, bunların dışında Anadolu içinde hemen her yöndeki egemenliği yayma, koruma ve güvenliğin sağlanması güçlü bir ordu ile sürdürülebilirdi. Siyasal organizasyonun oluşturulması, onun egemenliğinin geniş sınırlara yayılması ve buralarda varlığının devam ettirilmesi, askerlik faaliyetleriyle mümkün olmuştur. Sürekli düşman güçlerin bulunduğu, sınırların güven altında olmadığı; ayrıca hemen her yıl askeri seferlerin imparatorluğun devamı için vazgeçilmez olduğu ortamda, belirli bir daimi çekirdek ordunun ve sınır bölgelerinde, stratejik önemi olan noktalarda belli bir askeri gücü barındıran garnizonların bulunması gerekiyordu. Bu çekirdek güç, sefer zamanlarında halktan toplanan askerler ile sayıca artıp asıl orduyu oluşturmaktaydı. Güneydoğu Anadolu'da yeri kesin olarak bilinmeyen Urşu adındaki kentin uzayan kuşatmasının Hititleri endişelendirildiği, bu kuşatmayı konu alan metindeki 'soğuklar başladı' sözlerinden anlaşılıyor. Savaş taktiklerine bakıldığında, bir önceki cümlede anılan olaydan da anlaşıldığı gibi kuşatma savaşları yapılıyor, müstahkem kentler ele geçirilmek için kuşatılıyordu. Belgelerde altı aya dek uzayan kuşatmalardan bahsedilir. Gece baskınları da Hititlerin sıkça kullandıkları savaş taktikleri arasındaydı. Savaşlar sonucu ele geçirilen kentlere, düşmanlara ne denli acımasız davranıldığı yine kaynaklarda okunan 'aslan gibi pençeyle bastırmak', 'dumanını göğe yükseltmek', 'yakmak', 'yıkmaq' gibi sözlerden anlaşılır. Bunun yanı sıra politik nedenlerle ele geçirilen yerin halkına iyi davranıldığına dair ifadeler de yok değildir. Çoğunlukla kralın başkomutan olarak bulunduğu seferleri, kimi zaman prensler ya da bir yüksek rütbeli komutanın idare ettiğine de şahit olunur. Kadeş Savaşı ile ilgili Mısır tasvirlerinde Hitit arabalı savaşçılara dair betimlemeler bu konuda bize bilgiler sunar. Aynı bilgiler Hititçe yazılı belgeler vasıtasıyla da doğrulanmaktadır. Hitit tasvirlerinde miğferli, kemerli kısa etekli giysileriyle Hitit askerleri silah olarak kılıç, mızrak, balta, ok, yay ve savunma için de kalkan kullanıyorlardı. Tanrıların da yardımıyla

kazandığı belirtilen savaşlardan sonra elde edilen kıymetli eşyalar, madenler, hayvanlar ve çok sayıdaki esirden oluşan ganimet yine bir kısmı tanrıların tapınaklarına sunulmak, hem bu şekilde hem de kralın, ordu komutanlarının hatta askerlerin kendi paylarına dūřenlerle Hitit ekonomisine katkıda bulunmak üzere Hitit ũlkesine getiriliyordu. Saldırının yanında savunmaya yönelik önlemler olarak da kentleri çepeçevre saran surlar, sınır bölgelerindeki muhafız kuvvetleri, garnizonlar sayılmalıdır.

Hititlerin yanında Anadolu'da bu dönemde onlarla yakın akraba kavimler olarak tanınan Luviler ve Palaların varlığını biliyoruz. Palalar, Hitit ũlkesinin kuzeybatısında yaşayan kavim iken, Luvilerin Batı Anadolu'dan Orta Anadolu'nun güneyi de dahil olmak üzere tüm Güney Anadolu'ya yayılan en geniş etnik grubu oluşturduğu söylenebilir. Dilleri itibariyle Hititlere yakınlık gösteren bu grubun diğer kültürel yönlerden Hititlerden ayrımını belirlemek, siyasal, sosyal alanda bu iki kavime özgü nitelikleri ayrı ayrı açıkça ortaya koymak her zaman mümkün olmamaktadır. Hurriler M.Ö. 3. binyıldan itibaren Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da varlıklarını sürdürürken M.Ö. 2. binyılda Güney ve Orta Anadolu'ya dek yayılan en büyük etnik gruplardan biridir. M.Ö. 2. binyıl Anadolu toplumu Eskiçağ toplumlarında genel olarak karşımıza çıkan sınıflardan oluşmaktadır. Asiller, hürler ve köleler. Siyasal, askeri, dinsel idarede önemli mevkilerde bulunanlar ve yakınları, saray mensupları olarak tanımlayabileceğimiz grup asillerdir. Hürler sözcüğu ile anlatmaya çalıştığımız ise köle olmayan halktır. Kentlerde ya da kırsal kesimde yaşayan, çoğunlukla tarım, hayvancılık gibi o dönem ekonomisinin de temelini oluşturan uğraşları olan; ayrıca çömlekçilik, dokumacılık, dericilik, gibi o dönem endüstri kollarında çalışarak hayatını devam ettiren, ticaretle uğraşan insanlardır. Bu insanların devlete belli oranda vergi verdikleri, angaryaya koşuldukları mülkiyet sahibi olabildikleri yine belgelere yansıyan bilgilerdendir. Köleler, hür insanların mülkiyetinde efendisine hizmet eden, çoğunlukla savaşlar sonucu esir edilmiş ya da kölelerin çocukları olarak doğmuş insanlardır. Hitit kanunları incelendiğinde kölelerin de haklarının bu kanunlarla korunduğu izlenimi edinilirse de, aslında bu kölelerin efendisinin

mülkiyet haklarını korumaktan başka bir şey değildir. Kölelerin mülk edinme hakkının olması da bu arada dikkat çekici bir husustur.

Tarımın ekonomide ağırlıklı bir yer tuttuğunu görülmektedir. Tarımsal faaliyetler yanında genel olarak ikinci derecedeki bir ekonomik uğraş olarak beliren hayvancılık, günümüzde olduğu gibi belki de coğrafi koşulların belirlemesiyle o dönemde de Anadolu'nun bazı yerlerinde temel geçim kaynağını oluşturmaktaydı. Buğday ve arpa en çok yetiştirilen ürünler olmakla birlikte temel besin kaynağını da teşkil etmekteydi. Tahıl ürünleri yanı sıra çivi yazılı belgelere yansıyan baklagiller, meyveler, zeytin gibi yağ elde edilen kimi endüstriyel bitkiler o dönemde de üretilmekteydi. Tarım arazileri, Hitit inancına göre tüm yeryüzü ve her şeyin olduğu gibi tanrılara aitti. Tanrılar adına ise bunların sahibi kraldı. Her ne kadar temel anlayış bu olsa da özel mülkiyet kavramının tarım arazileri için de varlığı bilinir. Kişisel araziler yanında, sarayın ve tapınakların da arazileri mevcuttur. Osmanlı Dönemi'ndeki tımar sistemine benzer bir uygulamanın en eski benzerini Hititlerde de görüyoruz. Kral tarafından belirli yükümlülükler karşılığında arazi verilen kişiler söz konusudur. Tapınaklar, Hitit dünyasında sadece dinsel uygulamaların gerçekleştiği, tanrıların temsil edildiği yerler değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve ekonomik organizasyonları ile belirginleşen yerlerdir. Hayvancılık söz konusu olduğunda büyükbaş ve küçükbaş hayvan sürülerinden bahsedilebilir. Şahıslara ait sürülerin yanı sıra saraya ve tapınağa ait hayvan varlığı dolaylı olarak ya da doğrudan belgelere yansımıştır. Çobanlık bu dönemde sadece hayvanları sevk ve idare eden değil, onların ürünlerinden yararlanma işini de organize eden önemli bir meslek olarak karşımıza çıkar. Tuncun günlük yaşamdan askeri alana dek her yerde bolca kullanıldığı bir dönem söz konusudur. Tuncun kullanılıyor olması madencilikteki ulaşılmış aşamayı tek başına ortaya koyan bir husustur. Tunç, bakır ve kalay alaşımıdır. Tuncun elde edilmesi için bakırın sağlanması, bu da Anadolu'daki bakır madenlerinin işletilmesi ile mümkündü. Kalay ise Anadolu'ya dışardan getiriliyordu. Ticaret bir önceki Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda olduğu kadar yaygın ve gelişmiş olmamakla beraber Hitit Dönemi'nde de şüphesiz devam

ediyordu. Hem Anadolu içinde ticaretin sürdürüldüğü hem de dış ticaretin varlığı bilinmektedir.

Hitit siyasal tarihine ve kültürüne ilişkin bilgilerimizin büyük kısmını bize ulaştıran belgelerin kaydedilmiş olduğu çivi yazısının yanı sıra Anadolu'ya özgü olan bir resim yazısı da kullanılmıştır. Anadolu'da M.Ö. 2. binde iki ayrı çivi yazısı kullanılmıştır. Bunlardan birincisi Hitit Krallığı kurulmadan önce Anadolu'da ticaret amacıyla bulunan Asurlu tüccarların kullandıkları, kendi dillerini ifade ettikleri Eski Asur üslubundaki çivi yazısıdır. Ancak Hititler Eski Asur üslubundaki bu çivi yazısını kullanmamışlardır. Asurlu ticaret kolonileri Anadolu'da ortadan kalktıktan ve aradan yüzyıl kadar geçtikten sonra kurulan Hitit Krallığı döneminde Hititler başka bir çivi yazısını alarak kendi dillerine uygulamışlardır. Yine Eski Mezopotamya kökenli olan Eski Babil üslubundaki bu çivi yazısının Hititçeye uygulanması sonucu Hitit çivi yazısı dediğimiz yazı ortaya çıkmıştır. Hititçe yazılmış olan çivi yazılı tablet arşivleri şimdiye dek dört ayrı yerde arkeolojik kazılar sonucu gün ışığına çıkarılmıştır. Bunlardan Hattuşa'daki arşivlerde ele geçen, incelenip yayınlanmış olan binlerce tablet Hitit tarihi ve kültürü konusundaki başlıca kaynağımızı oluşturur. Hititçe çivi yazılı tabletlerde kaydedilmiş olan metinler, yıllıklar, antlaşmalar, kanunlar, mektuplar, bayram törenleri, bağış belgeleri, büyü ve fal metinleri, mitolojik içerikli metinler, dualar vs. olmak üzere çok çeşitli konulardadır. Çoğunluğu dinsel içerikli metinler oluşturmaktadır. Tabletlere kaydedilen belgelerin yazımında kullanılan dil Hititçe olmakla beraber, Hititlerin kültürel açıdan çok etkilendikleri, ayrıca yazının ilk ortaya çıktığı yer olan Mezopotamya uygarlıklarının dilleri Akkadca ve Sumerce birçok sözcük de kullanılmıştır. Çivi yazısı sadece sarayda, yönetim çevreleriyle sınırlı kalmış halk tarafından kullanılmamıştır. Bu yazının saraylarda, yönetim birimlerinde görevli katipler tarafından yazılmış olduğu, yani yazı yazma işiyle görevli kişiler bulunduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Anadolu'nun bu dönemdeki diğer yazısı olan resim yazısı, yani Anadolu hiyeroglif yazısı ise kaya anıtları üzerinde ve mühürlerde kullanılmıştır. Halkın görebileceği yerde anıtlar üzerinde ve yine günlük yaşantıda da kullanılan mühürler üzerine uygulanmış olması bu

yazının halka hitap eden, halkın anlayabileceği bir yazı olduğu izlenimini doğurmaktadır. Ancak yine de bu yazının yaygın okur-yazar bir halk kitlesince kullanıldığı anlamı çıkarılmamalıdır. Her ne kadar bu yazının yaygın olarak üzerine yazılmış olduğu malzemelerin, çivi yazısının üzerine yazılmış olduğu kil tabletler gibi dayanıklı olmadığı, dolayısıyla bu yazının yaygın kullanımına delil oluşturacak yazılı malzemenin doğanın yıpratıcı koşulları karşısında günümüze ulaşmadığı yorumları yapılsa da, bu yazının yaygın olarak kullanıldığı hususu çok şüphelidir.

Hitit kanunları iki ayrı tablette yazdırılmış olmakla beraber, bunların kopyaları olan nüshalar arşivlerde yer almıştır. Kanun maddeleri modern ceza hukukunda olduğu gibi suçlara ilişkin genel tanımlamalar ve verilecek cezalar değil, doğrudan doğruya suçlar tasvir edilerek ve bu suçun karşılığında verilecek ceza belirtilerek oluşturulmuştur. Kanun tabletlerinden biri 'eğer bir adam' diğeri de 'eğer bir bağ' sözüyle başladığı için bugün böyle adlandırılmaktadır. Hitit kanunlarının oluşturulmasında Mezopotamya'da yazıya geçirilmiş olan kanunlardan etkilenilmiş olduğu, içeriğin ve formun oluşturulması hususuna dikkat edildiğinde kendiliğinde ortaya çıkar. Bununla beraber Hitit kanunları birçok yönüyle Mezopotamya kanunlarından ayrılmaktadır. Kanun maddelerinin bireyin haklarını, mülkiyetini korumanın yanı sıra toplumsal düzenin korunması, ekonominin zarar görmesinin engellenmesi konularının da gözetilerek konulduğu açıktır. Kanunlar içindeki ifadelerden, farklı kopyalardaki bazı dilsel özelliklerden hareketle kanunların zaman içinde değişime uğradığı anlaşılmaktadır. Zaman içinde meydana gelen değişiklikler takip edildiğinde, Hitit yasalarının, Mezopotamya yasalarında daha çok görülen öç alma duygusunu tatmin eden cezalardan, tazminat cezalarına yönelik olduğu, yani hukuk anlayışının gelişiminin yasalara yansıdığı görülür. Bu ifadeden anlaşılacağı üzere Hitit kanunlarında genellikle ceza verilirken kısasa kısas prensibi değil, mağdurun mağduriyetinin giderilmesine yönelik cezalar tercih edilmiştir. Bu yönüyle Hitit hukuk anlayışının yüksek Mezopotamya kültüründe ortaya konulmuş hukuk anlayışının ilerisinde olduğu söylenebilir. Mahkeme olarak tanımlanan yerlerin

olduğu ne yazılı belgeler vasıtasıyla ne de arkeolojik kazılar yoluyla kanıtlanamamıştır. Kanun maddeleri dolayısıyla 'kral kapısı' deyiminin mahkemeyi karşıladığı anlaşılmaktadır. Ancak bunun her zaman sözcüklerin ifade ettiği gibi kral sarayının kapısı ile ilgili olup olmadığı belli değildir. Kralın bizzat baktığı davalar olduğu bilinmekle beraber, 'kral kapısı' deyimini her zaman kralın baktığı davaların görüldüğü yer için kullanılmamış olsa gerekir.

Tüm Eskiçağ toplumlarında da benzer olduğu üzere din, Hitit toplumsal yaşantısında, hatta bunun ötesinde siyasal yaşantısında çok önemli bir yer tutmaktaydı. Hitit dini, bu dini benimseyen halkı tanımlarken sık sık kullanılan 'bin tanrılı halk' sözünde ifade edildiği gibi çok tanrılı bir dindir. Tanrılar ailesinde başta baş tanrı Fırtına Tanrısı ve onun eşi olan Arinna'nın Güneş Tanrıçası, bu çiftin çocukları olan tanrılar ve tanrıçalar ile diğer tanrılar yer alır. Hititlerin inanç konusundaki tutumu, diğer çoğu Eski Önyasya kavimlerinde olduğundan daha fazla başka kavimlerin dinlerinden kolay etkilenmeye açıktır. Nitekim Hitit dini, Hititlerin kendi dinsel inançlarının yanı sıra Anadolu'da birlikte yaşadıkları, egemenlikleri altına aldıkları kavimlerin; kültürel açıdan etkisinde kaldıkları Mezopotamyalı kavimlerin dinlerinin özelliklerini de yansıtır. Hititler ilişkide buldukları kavimlerin dinlerine karşı, belki de onların tanrılarının kendileri üzerindeki olabilecek kötü etkilerinden korktukları için, hoşgörölü davranmışlar, diğer kavimlerin tanrılarını kabul ederek onları da kutsamışlardır. Tanrılarını ve tanrıçalarını insan biçiminde tasavvur etmekteydiler. Onlar da insanlara benzer bir yaşam sürmekteydi. Tanrılar genellikle sivri külah üzerine boynuzla betimlenmiş bir başlık takarken beli kemerli kısa etekli bir giysi giyerken gösterilmişlerdir. Tanrıçalar ise silindirik bir başlık ve yere kadar uzanan etekleri ile tasvir edilmişlerdir. Hattuşa'da yapılmış olan birçok tapınaktan en önemlisi aşağı kent olarak bilinen yerdeki baş tanrı ve tanrıça adına olan tapınaktır. Tapınaklar, içerisinde en kutsal yerinde tanrıyı simgeleyen bir heykelin bulunduğu, o tanrıyla ilgili dinsel uygulamaların yapıldığı yerlerdir. Sadece kutsal mekân olmanın dışında, görevlilerin günlük işlerini, yaşamlarını sürdürdükleri yerlerin, depoların,

arşivlerin bulunduğu yapılar topluluğudur. Tanrılar adına kutlanan bayramlarda amaç tanrıları memnun etmektir.